

УДК 050 Славено-србски магазин:01
929:821.163.41 Орфелин, З.

doi: 10.5937/cit2648060B
Прегледни рад

„Известија о учених делах“ Захарије Орфелина – библиографски елементи у зачелном поглављу *Славеносрпској маџазина*

Александра Ј. Брајовић
Универзитет у Бечу, Филолошко-културолошки факултет,
Институт за славистику
Беч, Аустрија

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Лепосавић, Србија
aleksandragagic6@gmail.com
ORCID 0009-0009-6964-8482

Милена М. Видосављевић
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Лепосавић, Србија
mika_vido_88@yahoo.com
ORCID 0000-0003-0731-6414

Сажетак

У раду се тематизује последње поглавље чувеног *Славеносрпској маџазина* Захарије Орфелина. Према виђењу неких аутора, ово поглавље, под називом „Известија о учених делах“ прва је српска библиографија. Циљ овог рада је да се преиспита основаност те тврдње, што ће бити учињено детаљном садржајном анализом овог поглавља, са фокусом на идентификацији библиографских елемената у њему. Такође се подсећа на изузетан значај Орфелиновог стваралаштва уопште, у години у којој се обележава 300 година од његовог рођења.

Кључне речи: *Славеносрпски маџазин*, Захарије Орфелин, библиографија, просветитељство

Година 2026. представља велики и важан јубилеј за српску историју, културу и књижевност. У њој се обележава тачно 300 година од рођења Захарије Орфелина (1726–1785), хуманисте, радника за опште добро и првог српског нововековног просветитеља. И као што је Српска академија наука и уметности прошлу годину прогласила годином Ђуре Даничића, те су тим поводом организоване различите манифестације (како у самој Академији, тако и у Народној библиотеци Србије и другим важним националним установама), тако ће у 2026. бити организовани догађаји у циљу сећања на Орфелинову културну делатност. Из тог разлога кратким освртом на део његовог стваралаштва просветитељу ће се одати почаст која му следује.

Допринос Захарије Орфелина српској култури

Многи делови живота Захарије Орфелина до данас су нерасветљени, од детаља из породичне и пословне сфере, до стеченог образовања.¹ Такође, и садржајно и језички његова су

¹ Најобимније дело о Орфелину још увек представља монографија Тихомира Остојића из 1923. године: Тихомир Остојић, *Захарија Орфелин, животи и рад му* (Београд: Српска краљевска академија наука и уметности, 1923). Више о рецепцији Захарије Орфелина у модерној србистици генерално у: Александра Гагић, „Заступљеност и рецепција Захарије Орфелина у истраживањима научне србистике модерног доба“, *Научни састај слависта у Вукове дане* 50/1 (2021): 75–84.

дела тек делимично обрађена.² Орфелином су се у новије време посебно бавили библиотекари, Лазар Чурчић и Боровој Чалић. Они су изучавали Орфелинов опус, живот и рад дајући оцену о његовој изузетној вредности за српску културу. Чурчић је, на пример, аутор монографије *Књи́та о Захарији Орфелину*³, док је Чалић пре неколико година издао своје сабране чланке у књизи *У сазвежђу Орфелина*⁴. Он је чак представио јавности једно Орфелиново дело које се сматрало изгубљеним, а које је пронађено у Библиотеци Српске патријаршије, тзв. *Славенски словарь*⁵.

Говорећи о Захарији Орфелину, за почетак је значајно напоменути да готово нема области нововековног световног стваралаштва у коме није остварио огроман искорак, а у неким је чак био пионир. Он је писац историјске монографије о руском цару Петру Великом, *Жи́тија Пе́тра Велико́го*, неколико школских уџбеника (*Ла́шински буквар*⁶, 1766; *славенски буквар Первое учение*⁷, 1767; *Первие нача́шки ла́шинско́го јазика*⁸, 1767) те чувеног *Вечно́г календара* (1783) и до данашњег дана коришћеног и актуелног приручника за справљање вина, *Искусно́й ѿдгрома́ра* (1783). Не сме се заборавити ни његова калиграфска делатност, а више од свега *Славенскаја и валахијскаја калигра́фија* (1778). Њен налогодавац била је лично царица Марија Терезија, а ова калиграфија је својевремено служила као уџбеник за лепо писање међу православним Србима и Румунима у Хабзбуршкој монархији.⁹

О Славеносрѣском маѣзину уопште

Ипак, дело по коме је Захарије Орфелин вероватно најпознатији јесте *Славеносрѣски маѣзин* (1768). Он представља не само прво српско већ и прво периодично издање на читавом јужнословенском простору. Велика је штета једино што наведена периодичност никада није остварена, јер је *Маѣзин* доживео само један број.

Осмишљен је тако да буде широког тематског распона, да се у њему спајају елементи различитог порекла – понешто од световног знања које је Орфелин тежио да приближи просечном човеку, као и разнолики занимљиви и корисни садржаји, али и морално-поучни текстови. Када се говори о садржају *Славеносрѣског маѣзина*, несумњиво је највећу пажњу и науке и научно-популарне јавности привлачио његов чувени предговор. Он представља својеврсни просветитељски манифест, текст програмског типа. Ту Орфелин наводи своје разлоге за покретање часописа и велича европску интелигенцију, на коју се угледа по њеној „жељи да својем народу да училишног млека, које до тад није могао окусити“. Ипак, овог пута пажња ће бити посвећена једном мање познатом делу *Маѣзина*, његовом зачелном поглављу, под називом „Известија о учених делах“.

И поред тога што је *Славеносрѣски маѣзин* једно од најистакнутијих дела у контексту српског просветитељства уопште, рекло би се да се чињеница да се на његовом крају налази једно поглавље библиографског карактера често занемарује. Као кључна овде се издваја реч

² Систематично су се језиком дела Захарије Орфелина (иако парцијално) у прошлости бавили двоје научника, Александар Младеновић и Ана Кречмер, в.: Александар Младеновић, „Прилог проучавању Орфелиновог језика“, *Зборник за филологију и лингвистику* 3 (1960): 153–174; Александар Младеновић, „О неким рускословенским и српскохрватским особинама у Орфелиновом Маѣзину“, *Зборник за филологију и лингвистику* 13/1 (1970): 103–118; Anna Kretschmer, *Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer schriftsprachlicher Texte (am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttums)* (München: Verlag Otto Sagner, 1989).

³ Лазар Чурчић, *Књи́та о Захарији Орфелину* (Загреб: Просвјета, 2002).

⁴ Боровој Чалић, *У сазвежђу Орфелина* (Загреб: Просвјета, 2023).

⁵ Боровој Чалић, „Орфелинов Славенски словарь, загубљен и пронађен“, *Љетопис СКД „Просвјета“* 18 (2013): 324–339.

⁶ Захарија Орфелин, *Ла́шински буквар* (Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1766), преузето 3. 3. 2026, https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/150_

⁷ Захарија Орфелин, *Первое учение [...] называемое Буквар* (Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767), преузето 3. 3. 2026, https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/352_

⁸ Захарија Орфелин, *Первие нача́шки ла́шинско́го јазика* (Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767), преузето 3. 3. 2026, https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/672_

⁹ Mita Kostić, „Zacharias Orfelins Kalligraphie“, *Archiv für slavische Philologie* 36 (1916): 156–157.

карактера, јер „Известија“, како ће се показати, не садрже све елементе једне потпуне библиографије. Али, с обзиром на то да се заиста ради о зачецима библиографске делатности код Срба¹⁰, неопходно је указати на све његове важније карактеристике и показати шта је у вези с њим вредно пажње и помена.

Садржајни преглед и анализа „Известија о учених делах“

Технички посматрано, „Известија“, у односу на остатак *Маџазина*, друго су по дужини поглавље часописа, од укупно девет, не рачунајући предговор. Оно се простира на читавих 18 страница (77 до 95), што вероватно не звучи необично, док се не узме у обзир чињеница да је у поглављу обрађено свега шест библиографских јединица. Сам овај податак већ сведочи о његовој необичности. Орфелиново стваралаштво се генерално одликује тенденцијом ка обимном просветитељском метатексту. То је посебно случај у његовим школским уџбеницима. Буквар *Первое учение*¹¹ је препун коментара, где год је Орфелин сматрао то потребним: при изношењу метода ефикаснијег учења, приликом објашњавања појединих граматичких правила и слично. Ни последње поглавље *Маџазина* није изузетак. И то је вероватно оно што „Известија“ понајвише одваја од стандардне библиографије – чињеница да се у њему налази изузетна количина метатекста, па и читави изводи програмске интенције. Такав поступак се налази још код анотираних и рекомандираних библиографија. Чак би се могло рећи да су „Известија“ својим концептом нешто попут часописа унутар часописа, и то ће се аргументовати анализом њиховог садржаја¹².

Поглавље почиње, као и читав *Славеносрпски маџазин*, једним кратким предговором, у коме се објашњава циљ поглавља. Прва реченица укратко излаже сврху и план „Известија“: „Од стране других европских народа и друштава издају се такозване учене новости и журнаи, у којима се дају Извешћа о ученим делима, то јест о томе шта је важно од науке настало у ком друштву; како се где стара о распрострањивању науке; и која су нова открића, која се тичу науке и уметности, или општег живота човека; а посебно где излазе какве општекорисне књиге“.¹³

Наставак предговора унеколико личи на увод самог *Маџазина*. Орфелин наглашава како у српском друштву још увек није заживело књижевно стваралаштво (пре свега он ту мисли на стваралаштво световног типа, које би образовало народ о световним темама). А потом се, као и у предговору, осврће на друге народе који су већ остварили одређени прогрес у овом погледу, али овај пут говорећи о „другим сличним друштвима“, чијим би путем могли кренути и Срби. Они за то, према Орфелину, испуњавају све потребне услове, од урођених способности, до финансијских могућности. Ипак, критикује чињеницу што се појединци из српског народа нису већ посветили стварању световне литературе, те одлучује да ће *Славеносрпски маџазин* бити платформа на којој ће се убудуће оглашавати сва дела овог типа. Потом почиње са навођењем оних која су настала „ради користи српске омладине“ у претходних годину дана. Корисним за српску омладину сматра дела из домена школске литературе. Па тако у „Известијама“

¹⁰ Према изворима, 1766. године Орфелин је издао *Календар*, који до данас није пронађен. Поменуто га је у својој библиографији Лукијан Мушички, а онда и Вук Стефановић Караџић, који даје врло кратак садржајни преглед и наводи да су у *Календару* били дати одређени библиографски подаци о до тада штампаним српским књигама. – Душан Панковић, *Српске библиографије 1766–1850*. (Београд: Народна библиотека Србије, 1982), 13–14. Према томе, „Известија о учених делах“ заправо су најстарија сачувана српска библиографија.

¹¹ Орфелин, *Первое учение [...] називаемое Буквар*.

¹² У читавом раду наслови дела ће се остављати у оригиналу, уз прилагођавање графије модерној српској ћирилици. Изузетак ће бити једино *Славеносрпски маџазин*, чији се назив одомаћује у преведеној верзији. Текстуални одломци из „Известија“ или било ког другог славеносрпског дела ће се преводити на модерни српски језик да би их савремени читаоци боље разумели.

¹³ Захарија Орфелин, „Известија о учених делах“, *Славено-сербский маџазинъ* (1768): 77, преузето 3. 3. 2026, <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5387&m=2#page/78/mode/2up>.

своје место налазе *Новаја сербскаја ариџметџика*¹⁴ Василија Дамјановића и Орфелинови: уџбеник *Первие начатџки латџинскаџо јазика*¹⁵, *Латџински буквар*¹⁶ и црквенословенски буквар *Первое учение*¹⁷. Следе још два текста која припадају црквеној литератури: *Еџиџом или Краџкаја сказанија свјашџенаџо храма*¹⁸ Дионисија Новаковића и *Краџкаја сказанија*¹⁹ руског владике Теофана Прокоповича. То је дакле шест наслова о којима Орфелин извештава читалачку публику првог српског часописа.

„Известија“ свакако ни близу нису потпуна, односно Орфелин је у њима навео само грађу којој је имао приступ у штампарији Димитрија Теодосија у Венецији, у којој је у том моменту радио.²⁰ Она је иначе била најзначајније место за штампање српских књига средином 18. века.²¹ Ту су издати сви његови школски уџбеници, *Славеносрџски маџазин*, као и сва дела која је навео у својим „Известијима“.

Започео је делом *Новаја сербскаја ариџметџика*. Ово је прва, али уједно и најпотпунија библиографска јединица у „Известијима“. Наведен је пун наслов дела, аутор, као и година и место издања. Након тога долази занимљив део текста, који „Известија“ одваја од уобичајене библиографије: кратак извод о писцу (чињеница да је Василије Дамјановић био „сенатор сомборски“ и да говори неколико језика), али понајвише изражавање наде да ће овај писац донети још неко дело корисно образовању српског народа. Орфелин наводи и да та нада није неоснована, већ да аутор има свест о потреби стварања просветитељских дела, коју је исказао у предговору своје *Ариџметџике*²² те да ће овакав тип подухвата поновити. Дакле, на овом месту се поново пројављује Орфелинова полемичка и ангажована црта, која обележава читав његов опус и која „Известија“ удаљава од класичне библиографије.

Наредна библиографска јединица јесу *Первие начатџки латџинскаџо јазика*, уџбеник латинског језика, који је написао сам Орфелин. Ипак, у *Маџазину* не наводи да је он аутор, ни овде ни у случају *Латџинскоџо буквара* и *буквара Первого учение*, који су обрађени касније. Душан Панковић је тај поступак назвао „једном од његових мистификација“²³, као уосталом и Тихомир Остојић²⁴. Чињеница да се Орфелин није потписао, у недостатку информација, могла би се приписати његовој скромности у вези са преузимањем заслуга за ауторски рад. Овакав приступ ауторству био је типичан за читав средњи век, у ком се свака врста стваралаштва сматрала богонадахнутом, а не производом делатности једног човека. Ипак, са приближавањем новом добу, а посебно са уношењем просветитељских светоназора у књижевност, и однос према стваралаштву постао је световнији. Иако ауторство неретко још увек није сасвим транспарентно, писац себе сматра заслужним аутором и налази начин да се својим доприносом похвали. Дobar пример за ову праксу биће пропратни текст у библиографској јединици *буквара Первого учение*.

¹⁴ Василије Дамјановић, *Новаја сербскаја ариџметџика* [Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767], преузето 3. 3. 2026, https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/59_.

¹⁵ Орфелин, *Первие начатџки латџинскаџо јазика*.

¹⁶ Орфелин, *Латџински буквар*.

¹⁷ Орфелин, *Первое учение* [...] називаеоме Буквар.

¹⁸ Дионисије Новаковић, *Еџиџом или Краџкаја сказанија свјашџенаџо храма* (Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767), преузето 3. 3. 2026, https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/108_.

¹⁹ Теофан Прокопович, *Краџкаја сказанија* (Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767), преузето 3. 3. 2026, https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/807_.

²⁰ Панковић, *Срџске библиџографије 1766–1850*, 14.

²¹ Орфелинов рад у Теодосијевој штампарији и улога ове штампарије у српској историји генерално описана је у: Моника Фин, *Центџри срџске кулџуре XVIII века: Киџев – Будим – Венеџија* (Нови Сад: Академска књига, 2015), 165–173.

²² Мисли се притом на сам крај Дамјановићевог предговора *Ариџметџици*, који гласи: „[...] а даље желим да и свако ко има неку способност у бављењу науком, не пропусти да чиме год донесе корист својој отаџбини.“ – Дамјановић, *Новаја сербскаја ариџметџика*, [3].

²³ Панковић, *Срџске библиџографије 1766–1850*, 16.

²⁴ Остојић, *Захарија Орфелин, живџи и рад му*, 79.

Библиографским наводима у случају дела *Первие начашки* [...] претходи кратак увод. Пре него што уопште спомене о ком делу се ради, Орфелин пише о разлозима за издавање тог уџбеника и даје узор, односно три постојећа приручника за учење латинског језика које је превео и саставио у једно дело. Такође, он наводи и податак значајан за историју српских школа – да је уџбеник латинског језика у том моменту био преко потребан, јер до тада није постојао правилан превод из ког би ученици учили. Они су текст морали да преводе сами, па се дешавало да, услед погрешног разумевања или тумачења појединих појмова, из тога нешто погрешно науче. Историја српског школства је област са врло мало извора те је стога *Славено-српски маџазин* и у овом смислу значајан истраживачима српске историје.

Од библиографских елемената наведени су: наслов дела, година и место издања. Дакле, аутор изостаје. Ипак, у наставку Орфелин се поиграва чињеницом да је тај изостављен аутор он сам. Он даље пише: „Ко се потрудио да ову изузетно корисну књигу одштампа и представи је српској омладини, ми не знамо показати, а на досећање о томе се не можемо ослонити; можемо само рећи оно што нам припада, а то је да је тај издавач српском друштву невероватну услугу учинио, за шта њему безрезервно треба захвалити. [...] Стога је превод ове књиге изванредан и труд издавача за своју отаџбину је достојан похвале. Да да Бог више оваквих!“²⁵ На крају, поново у свом стилу неуморног делатника за опште образовање, он даје идеју евентуалном будућем истраживачу, наводећи да би било лепо да неко из дела уџбеника сакупи и по азбучном реду поређа све (славено)српске речи у један регистар. Дакле, и у случају уџбеника *Первие начашки* [...] наилази се на много више од библиографских података.

Наредна библиографска јединица јесте *Латински буквар*, који је у „Известијама“ најкраће обрађено дело, вероватно због тога што је сличне тематике као претходни уџбеник латинског језика. Код њега се наводе само наслов и година издања, као и чињеница да се буквар састоји из два дела: основног, букварског и једног кратког латинског речника на крају књиге. Њега је иначе Рајна Драгићевић окарактерисала као најстарији српски штампани ћирилични речник.²⁶

Након латинског следи *Первое учение*, буквар за учење црквенословенског језика, за који Орфелин није доставио ниједан податак осим пуног наслова. Овде је, чини се, већ сасвим сметнуо са ума углавном библиографску сврху „Известија“ и дао се у садржајни опис дела, односно просветитељску пропаганду. Након кратке похвале претпостављено непознатом аутору, он преноси, на пуне три и по странице, целокупан предговор буквару *Первое учение*, који је један од најлепших српских просветитељских текстова. Тај предговор је већински посвећен охрабривању учитеља и родитеља за испробавање нових дидактичких метода, помоћу којих би деца, по Орфелиновом мишљењу, лакше савладала школско градиво²⁷. Након цитата из *Предговора* наводи се мисао утемељена у типичном просветитељском дуализму – помирености религиозне традиције и жеље за осавремењеним приступом знању и ширењу интелектуалних видика²⁸: „Све је то добро, но ипак је нужно желети, да деца буду обдарена таквим родитељима и таквим учитељима, који су ка томе способни, а који би притом и гледали славу Божију, и деце своје и целог друштва корист. Ове две ствари имају бити основом свег васпитања, иначе

²⁵ Захарија Орфелин, „Первие начатки [...]“, *Славено-сербский маџазинъ* (1768): 80–81, преузето 3. 3. 2026, <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5387&m=2#page/78/mode/2up>.

²⁶ Рајна Драгићевић, „Почеци српске штампане ћириличне лексикографије – Орфелинов речник из 1766. године“, *Предавања* 7 (2018), 141.

²⁷ Више о овом и другим Орфелиновим просветитељским предговорима у: Александра Брајовић, „О предговорима као жанру славеносрпске писмености (на грађи текстова З. Орфелина)“, *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 51/1 (2022): 61–70. О просветитељским предговорима уопште в.: Мирјана Д. Стефановић, *Увод у српско просветитељство: предговор као поетика* (Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2024).

²⁸ Уп. Александра Ј. Брајовић, „Русское наследие в сербской письменности и культуре. Русские школы и русский церковнославянский язык у сербов южной Венгрии в XVIII в.“ у *Язык и идеология в йолизничных странах мира*, отв. ред. А. Н. Биткеева, А. С. Зверев (Москва: Институт востоковедения РАН, Институт языкознания РАН, 2025), 175–176.

се не може доћи до намереног циља”.²⁹ Све, дакле, говори у прилог тези о „Известијима“ као ангажованом тексту, као поглављу које је више од библиографије, као часопису унутар часописа. На крају извешћа о буквару *Первое учение* Орфелин коментарише његове узорне и даје штампарске грешке које је у њему пронашао (претпоставља се да није успео да их исправи пре издавања свог буквара).

Након ових световних следе и два дела из домена црквене литературе. Врло кратко је представљен *Епистома или Крајња каја сказанија Свјаштенаго Храма*, иначе прва српска литургија³⁰. Наведено је да је књига објављена „старањем преосвештеног и вечне памјати достојног епископа бачког Висариона Павловића“, дат је њен пун назив и година настанка, 1741, преписан са насловне стране књиге³¹. Орфелин вероватно није знао ко је био њен аутор, јер та информација није наведена на корицама. Данас се зна да је то био Дионисије Новаковић.³² Даљих информација о овој књизи нема, нити је Орфелин на њу давао шире коментаре.

Последње обрађено дело јесу *Крајња каја сказанија* владике Теофана Прокоповича. Пре навођења наслова, Орфелин пише како је књига штампана „ради оних који теже томе да буду добри хришћани и који желе да имају кратку књигу уз помоћ које би себе и своје ближње могли образовати у правом богопознању и хришћанским дужностима“. Од библиографских података наилази се само на пун назив дела и аутора. Година издавања није наведена, као ни место.³³ О конкретном делу не пише ништа више садржајно. Остатак „Известија“, односно пуних седам страница, посвећен је представљању лика и дела владике Прокоповича. Његова биографија дата је у форми цитата, а наводи се да је извор извештај који је Академији наука у Санкт Петербургу поднео Фридрих Герхард Милер (1705–1783), знаменити руски историчар и академик.

Орфелинова фасцинација руским просветитељем Теофаном Прокоповичем, кога назива „несравњеним“³⁴ Архипастиром“, појављује се и у другим делима његовог опуса. Овде, у „Известијима“, он на крају сасвим запоставља своју прокламовану сврху, извештавање о новонасталим књигама код Срба, и даје се у представљање своје вероватно омиљене просветитељске личности и узора, са жељом да приближи његов животни пут и заслуге за опште образовање интендираном читаоцу *Маџазина*. „Известија“ су на крају без закључка – поглавље се завршава Прокоповичевом биографијом, након које следи „Оглављеније“ (Садржај) часописа.

У сврху закључка

У *Српским библиографијама 18. века* Душана Панковића, свакако најобимнијем делу које се бави почецима библиографске делатности код Срба, „Известија о учених делах“ сматрају се „првом објављеном и сачуваном српском библиографијом“³⁵. То је тачно тек делимично.

²⁹ Захарија Орфелин, „Первое учение“, *Славено-сербскій маџазинъ* (1768): 86, преузето 3. 3. 2026, <https://digital.bms.rs/ebiblioteca/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5387&m=2#page/78/mode/2up>.

³⁰ Георгије Михаиловић, *Српска библиографија 18. века* (Београд: Народна библиотека СР Србије, 1964), 83.

³¹ У „Српској библиографији 18. века“ као тачна година издања ове књиге узима се 1767, а делује да су основ за тај закључак дала „Известија“, односно чињеница да су све друге у њима поменуте књиге издате 1766. или 1767. Година 1741. сматра се, дакле, само годином када је дело настало између осталог и због тога што је њен мецена, епископ Висарион Павловић, умро још 1756. Ова тема код Михаиловића остаје помало недоречена и без коначног закључка: „На насловној страни, где је место за импресум, стоји „Сочиненъ Лѣта Хр[і]стова, 1741“, што може лако навести на помисао да је књига штампана те године. Није назначено ни место, ни штампарија, а ни година. Место и годину навео је касније Орфелин, штампарију Соларић, а Шафарик је разрешио иницијале писца Дионисија Новаковића. Л. Мушички је навео ову књигу у години 1741 и 1765, Шафарик и Новаковић у 1768. По Млетачком архиву, дозвола је издата 6. августа 1764 (Пантић).“ – Михаиловић, *Српска библиографија 18. века*, 83–84.

³² Михаиловић, *Српска библиографија 18. века*, 83–84.

³³ На оригиналној насловној страници овог дела не стоје ни година ни место издавања, као ни име аутора. Аутор је потписан тек након предговора, као „Теофан Прокопович, Архиепископ Новгородски“, уп.: Прокопович, *Крајња каја сказанија*, 4.

³⁴ Овај придев је остављен у оригиналном славеносрпском облику, јер добро осликава Орфелинов однос поштовања према владици. Могао би се и превести, као *неујоредиви*.

³⁵ Панковић, *Српске библиографије 1766–1850*, 14.

У „Известијима“, са библиографске тачке гледишта, несумњиво има одређених недоречености. Ипак, код Панковића је занимљиво примећено да су *Славеносрпски маџазин*, а са њиме и „Известија“, била намерена да се издају и у будућности. Тако је прокламовано у предговору³⁶. Имајући то у виду, делује да би се поједине садржајне непотпуности, да је до таквог развоја догађаја дошло, могле надоместити.

Како дакле треба означити „Известија“ у контексту српске књижевне и културне делатности? Треба их посматрати радије као текст *ограничено* библиографског карактера или поглавље *са библиографским елементима*, јер оно пружа много више од саме библиографије. Основни циљ овог рада био је показати управо то, због чега је поглавље представљено садржајно и тиме уздигнуто из обиља других занимљивих садржаја *Славеносрпског маџазина*. У „Известијима“ велича се просветитељство у својој основи. Орфелин је Василија Дамјановића, а поготово владику Прокоповича, представио у најбољем светлу, стављајући акценат на њихову свест о важности народне просвете. Делује као да су библиографски наводи заправо повод: да се говори не само о делима која су у претходним годинама угледала светлост дана, већ посредно, кроз величање њихових аутора, и о конотацији ових дела у општем, друштвеном смислу. Тек када се у обзир узме чињеница да је Орфелин аутор три од шест дела представљених у „Известијима“, као и *Славеносрпског маџазина* у целости, може се схватити колику је празнину он на сцени културе и просвете попунио сам својим радом. Патриоте, толико самопрегорно ангажоване, као што је био Захарија Орфелин, у историји људског рода уопште сразмерно су ретке и српски народ је срећан што га може звати својим. Овогодишњи јубилеј треба са великим поносом обележити, а Орфелинових се заслуга уз дужно поштовање сећати и у истом правцу доследно деловати.

Литература и извори:

1. Brajović, Aleksandra. „O predgovorima kao žanru slavenosrpske pismenosti (na građi tekstova Z. Orfelina)“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 51/1 (2022): 61–70.
2. Брајовић, Александра Ј. „Русское наследие в сербской письменности и культуре. Русские школы и русский церковнославянский язык у сербов южной Венгрии в XVIII в.“. У *Язык и идеология в иллюстрированных странах мира*, отв. ред. А. Н. Биткеева, А. С. Зверев, 167–181. Москва: Институт востоковедения РАН, Институт языкознания РАН, 2025.
3. Čalić, Borivoj. „Orfelinov Slavenski slovar, zagubljen i pronaden“. *Ljetopis SKD „Prosvjeta“* 18 (2013): 324–339.
4. Čalić, Borivoj. *U sazvežđu Orfelina*. Zagreb: Prosvjeta, 2023.
5. Čurčić, Lazar. *Knjiga o Zahariji Orfelinu*. Zagreb: Prosvjeta, 2002.
6. Дамјановић, Василије. *Новаја сербскаја ариџметика*. Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767. Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/59>.
7. Dragičević, Rajna. „Počeci srpske štampane ćirilčne leksikografije – Orfelinov rečnik iz 1766. godine“. *Predavanja* 7 (2018): 141–150.
8. Fin, Monika. *Centri srpske kulture XVIII veka: Kijev – Budim – Venecija*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2015.
9. Gagić, Aleksandra. „Zastupljenost i recepcija Zaharije Orfelina u istraživanjima naučne srbistike modernog doba“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 50/1 (2021): 75–84.
10. Kostić, Mita. „Zacharias Orfelins Kalligraphie“. *Archiv für slavische Philologie* 36 (1916): 155–165.
11. Kretschmer, Anna. *Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer schriftsprachlicher Texte (am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttums)*. München: Verlag Otto Sagner, 1989.
12. Mihailović, Georgije. *Srpska bibliografija 18. veka*. Beograd: Narodna biblioteka SR Srbije, 1964.

³⁶ Исто, 15.

13. Mladenović, Aleksandar. „O nekim ruskoslovenskim i srpskohrvatskim osobinama u Orfelinovu Magazinu“. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 13/1 (1970): 103–118.
14. Mladenović, Aleksandar. „Prilog proučavanju Orfelinovog jezika“. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3 (1960): 153–174.
15. Новаковић, Дионисије. *Еѣиѣом или Краѣѣкаја сказанија свѣашѣенаѣо храма*. Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767. Преузето 3. 3. 2026, <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/108>.
16. Орфелин, Захарија. „Известија о учених делах“, *Славено-сербскѣй маѣазинѣ* (1768): 77–78. Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5387&m=2#page/1/mode/2up>.
17. Орфелин, Захарија. *Латѣински буквар*. Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1766. Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/150>.
18. Орфелин, Захарија. „Первѣе начатки [...]“. *Славено-сербскѣй маѣазинѣ* (1768): 79–81. Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5387&m=2#page/78/mode/2up>.
19. Орфелин, Захарија. *Первѣе начаѣѣки латѣинскаѣо јазѣика*. Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767). Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/672>.
20. Орфелин, Захарија. „Первое учение“. *Славено-сербскѣй маѣазинѣ* (1768): 81–87. Преузето 3. 3. 2026, <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=5387&m=2#page/78/mode/2up>.
21. Орфелин, Захарија. *Первое учение [...] назѣваемое Буквар*. Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767). Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/352>.
22. Ostojić, Tihomir. *Zaharija Orfelin, život i rad mu*. Beograd: Srpska kraljevska akademija nauka i umetnosti, 1923.
23. Panković, Dušan. *Srpske bibliografije 1766–1850*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1982.
24. Прокопович, Теофан. *Краѣѣкаја сказанија*. Венеција: Штампарија Димитрија Теодосија, 1767. Преузето 3. 3. 2026. <https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/807>.
25. Stefanović, Mirjana D. *Uvod u srpsko prosvetiteljstvo: predgovor kao poetika*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2024.

„Izvestija o učenih delah“ by Zaharija Orfelin – Bibliographical elements in the final chapter of *Slaveno-serbskij magazin*

Summary

The paper discusses the last chapter of the prominent magazine *Slaveno-serbskij magazin*, one of the greatest works of the Serbian enlightenment, written by Zaharija Orfelin. According to some authors, its last chapter, entitled „Izvestija o učenih delah“ (Report on learned works), represents the first Serbian bibliography. Our paper examines the validity of this claim, through a detailed content analysis of the chapter. The focus lies upon identification of bibliographical elements, without neglecting, however, the importance of Orfelin's educational tendencies and motives when writing „Izvestija“, as well as *Slaveno-serbskij magazin* in whole. The secondary, broader aim of the paper is to highlight the importance to Orfelin's work in general, in this year, when the 300th anniversary of his birth is to be celebrated.

Keywords: *Slaveno-serbskij magazin*, Zaharija Orfelin, bibliography, Enlightenment

Примљено: 12. фебруара 2026.
Исправке рукописа: 11. априла 2026.
Прихваћено за објављивање: 16. априла 2026.